

Има ли изход от кризата?

доц. д-р Ганчо Ганчев

ИИМО

Има две противоположни виждания за изхода от кризата, в която навлезе българската икономика. Официалната теза, подкрепяна от т.нар. „гесни“ икономисти, се свежда до мерки като поддържане на балансиран бюджет, главно за сметка на съкращаване на държавните разходи и намаляване на данъчно-осигурителната тежест. В частност, балансираният бюджет, по мнението на министъра на финансите Симеон Дянков, би следвало да подобри кредитния рейтинг на страната и да способства за привличането на чужди инвестиции. Същевременно ниските данъци трябва да насърчат предлагането и да подпомогнат преодоляването на икономическия спад.

Вторият подход се базира върху кейнсианската доктрина. Според нея причината за кризата е в свитото търсене, а не в недостатъчното предлагане. Балансираният бюджет не само не улеснява излизането от кризата, но допълнително задълбочава проблема с търсенето. Решението е в генерирането на фискални дефицити и провеждането на експанзионистична парично-кредитна политика. Това е в общи линии „левият“ подход към кризата.

Към традиционните дискусии между „дясната“ и „лявата“ интерпретация на кризата се добавят и аргументи, свързани с антикризисните политики, прилагани с по-

голям или по-малък успех в други страни. На глобално равнище антикризисните мерки в най-мощните световни икономики, като САЩ, Япония, Германия, Китай, Великобритания, Франция, Индия, Бразилия и редица други, са практически изцяло в рамките на кейнсианския подход. Бяха лансирани фискални програми за подпомагане на финансовия и реалния сектор в размер на трилиони долари, бюджетните дефицити и държавните дългове нараснаха повсеместно, централните банки прилагат политика на ниски лихви и облекчено рефинансиране на банковата система. Дори МВФ промени своя традиционен рестриктивен подход, като разработи нови кредитни улеснения, насочени към стабилизиране на вътрешното търсене и противодействие на кризата. Няма абсолютно никакво съмнение, че без отбелязаната масирана интервенция на правителствата и централните банки световната икономика би навлязла в глобална депресия от типа на тази от 29-33 г. на миналия век. Прави впечатление също така, че във водещите страни с пазарна икономика политиката за излизане от кризата, поне в основните си параметри, не се подлага на съмнение, независимо от запазващите се нюанси в подхода на отделните политически сили.

Разбира се, политиката на бюджетни дефицити и евтин кредит не е панацея и създава своите рискове, особено за малките страни с отворени икономики, които вече имат натрупан значителен правителствен дълг. Прекомерното нарастване на дефицитите и дълговете в такива страни се

сблъсква с недоверието на международните капиталови пазари. Дълговата криза в страни като Гърция, Португалия, Ирландия и Испания е пример за неправилно управление на фискалните ресурси. Насърчаването на вътрешното търсене чрез дефицитното финансиране на бюджета има своите обективни граници, които не бива да бъдат преминавани. Все пак трябва да се има предвид, че кризисни явления, свързани с прекомерната намеса на държавата, се наблюдават при наистина сериозни дисбаланси – бюджетни дефицити близо до и над 10 % от БВП и дългове от около 100 % от brutния вътрешен продукт.

Необходимо е да се подчертае, че както неокласическо-либералният подход, така и кейнсианският са неприложими в чист вид в специфичните условия на българската икономика. Неолибералният подход игнорира факта, че опитите да се постигне балансиран бюджет на всяка цена, не просто способстват за допълнително свиване на вътрешното търсене, но не отчитат специфичните затруднения на българския финансов и реален сектор.

За разлика от Гърция, в България силно задължнял към чужбина е не държавният сектор, а частният. При това положение прехвърлянето на трудностите на държавата върху частния сектор по линията на забавяне на плащанията за вече извършени услуги, отлагане възстановяването на ДДС и опитите за увеличаване на отделни компоненти на данъчно-осигурителната тежест водят до допълнителни финансови затруднения за фирмите и гражданите. Това от своя страна способства за нарастване на междувирмената задължнялост и задължнялостта към банковия сектор, свиване на вътрешното търсене и в последна сметка до нарастване на страновия риск за България. Ето защо никак не

е парадоксално, че независимо от факта, че България има един от най-ниските бюджетни дефицити в ЕС, някои рейтингови агенции предвиждат възможно влошаване на и без това не особено високия кредитен рейтинг на страната. На практика, както показват и последните разговори между екипа за България на МВФ и българското правителство, реализирането на балансиран бюджет за 2010 г. не е възможно, дефицитът ще бъде от порядъка на 1,8-2 % от БВП.

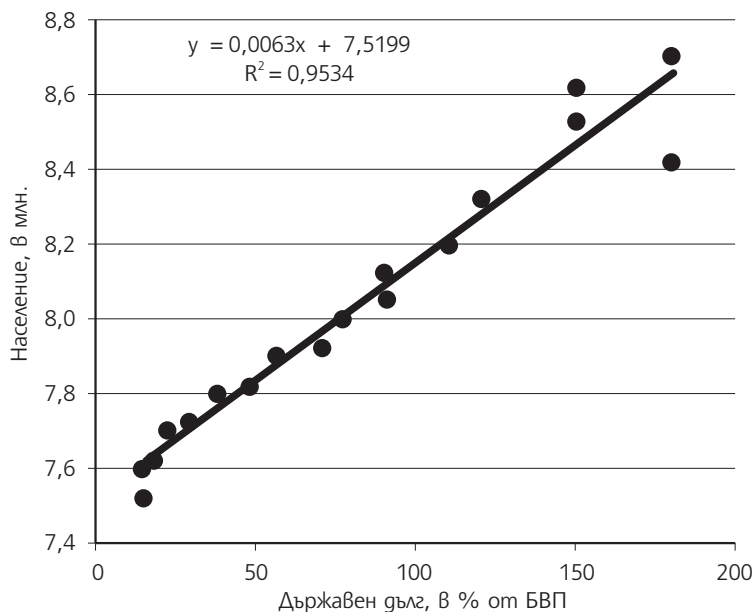
В България обаче не могат да бъдат приложени и кейнсианските рецепти. Причините са две. От една страна, механизмът на паричния съвет не позволява провеждането на автономна парично-кредитна политика, вследствие на което БНБ не е в състояние да въздейства активно върху нивото на лихвения процент и обема на паричното предлагане. От друга страна, реализирането на по-значителни дефицити се сблъсква с проблема за финансирането. Ако правителството финансира дефицита чрез намаляване на фискалния резерв в БНБ, можем да очакваме спада на валутния резерв и криза на доверието във валутния борг. Финансирането на дефицита чрез емисия на ДЦК на вътрешния или международния капиталов пазар се сблъсква отново с проблема за доверието и високите лихвени проценти по дългосрочните държавни ценни книжа. При това положение единственият изход е като че ли в бавното и мъчително излизане от кризата.

За да се избегне този порочен кръг, редуца икономисти, както от ляво, така и от дясно, предлагат България да сключи предварително споразумение с МВФ. Подобно споразумение би повишило доверието в България и би облекчило както финансирането на неизбежния фискален дефицит, така и

стабилизирането на валутния резерв и паричния съвет. За съжаление моментът за използване на новите кредитни улеснения, предлагани от МВФ, е пропуснат, а при едни нови преговори България ще бъде в силно уязвима позиция.

Остават възможностите за използване на инструментите на дънъчно-осигурителната политика. Десните икономисти наблягат върху намаляване на данъчното облагане върху корпоративния сектор с оглед стимулиране на производството и предлагането. Това обаче са противоречиви мерки. Първо, намаляването на данъците ще намали бюджетните приходи и ще наложи ограничаване на разходите и допълнително свиване на търсенето. Второ, вече приложеното намаляване на осигурителните плащания не доведе до създаване на нови работни места и съживяване на икономиката.

Беше предложена и друга мярка – премиване към прогресивно подоходно данъчно облагане. Тази мярка изглежда на пръв поглед неуместна и ориентирана изключително към подпомагане на слоевете с по-ниски доходи. Това обаче не е така. Прогресивното подоходно облагане има антицикличен характер. При подем то забавя нарастването на разполагаемия доход на населението, а при спад намалява относителната тежест на облагането и способства за стабилизиране на потреблението. Ако в България беше запазено умерено прогресивното подоходно облагане, сега бихме се радвали по-висок фискален резерв и по-стабилно вътрешно търсене. Ще отбележим също, че засилването на прогресивността на данъчното облагане в период на икономическа криза е факт в почти всички страни с развита пазарна икономика и именно тези мерки позволиха относително намаляване на

Фигура 1. Държавният дълг и населението на България

фискалните дефицити. Разбира се, през настоящата фискална година промени в характера на данъчното облагане са не-реализуеми, но в перспектива тази възможност следва да се използва.

Излизането от кризата предполага не само преодоляване на икономическия спад, но и ориентиране на икономиката към устойчив растеж в бъдеще. Устойчивият растеж се базира като минимум върху три компонента – икономическа ефективност, опазване на околната среда и социална устойчивост. Централният проблем пред устойчивостта на социално-икономическото развитие на страната е процесът на намаляване на населението – след 1990 г. населението на България е намаляло с над 1 млн. души. Това означава, че моделът на развитие, оформил се през последните двадесет години, не гарантира възпроизвеждане на работната сила, т.е. не е устойчив. Ако неблагоприятните процеси продължат, по прогноза на НСИ към 2060 година населението на страната ще се съкрати до около 5,5 млн. души.

Неблагоприятните демографски тенденции са тясно корелирани с икономическото състояние на страната. Икономическият растеж и състоянието на инфраструктурата, свързана с възпроизводството на населението, са важни фактори, въздействащи върху нарастването на населението и миграцията.

На фигура 1 е представена зависимостта между броя на населението на България и държавния дълг като дял от БВП за периода 1991-2009 г. (пропусната е 1996 г. поради силно деформирани макроикономически показатели). Както се вижда, налице е тясна връзка между спагането на дълга и съкращаването на населението. Между една пета и една десета от съкращаване-

то на населението може да бъде обяснена с намаляването на дълга. Очевидно свиването на държавния дълг е свързано с декапитализацията на държавната инфраструктура, влияеща върху възпроизводството на работната сила – здравеопазване, образование, градска инфраструктура, транспорт и т.н.

Това означава, че стратегията на генериране на фискални излишъци, предвидена в дългосрочната конвергентна програма на правителството, приема неотдавна във връзка с кандидатстването на нашата страна за еврозоната, по същество предполага продължаваща декапитализация на държавния сектор и съкращаване на населението. Обратното, стратегията на устойчиво развитие следва да се базира върху такава програма за модернизация на държавната инфраструктура и икономиката като цяло, която да гарантира възпроизводството на работната сила. На практика това предполага такъв обем на инвестиции в държавния сектор, който не може да бъде реализиран без привличане на допълнително финансиране и нарастване на държавния дълг като дял от БВП.

Подобна стратегия е възможна, тъй като сегашното равнище на дълга е много под максималното, фиксирано в договора от Маастрихт – 15-20 % от БВП, при разрешени 60 %. Разбира се, става въпрос за нарастване на дълга, свързано с инвестиции във физически и човешки капитал, а не за финансиране на текущи разходи. Трябва да се отчете също, че нито една от по-слабо развитите страни – членки на ЕС, не е успяла да съкрати значително разликата с по-богатите държави, без привличане на допълнително финансиране за държавния сектор. Структурните фондове на ЕС са само допълнение към националните усилия.

Трябва да заключим, че възстановяването на българската икономика в краткосрочен план не може да се основава нито върху неолибералните, нито върху неокейнсианските идеи в чист вид. Необходимо е компромисна стратегия, която да се базира върху сътрудничество с МВФ и ЕС като източници на външно финансиране, както и върху мерки в областта на данъчно-осигурителната политика, ориентирани към насърчаване на търсенето.

Същевременно държавата следва да изработи стратегия за дългосрочно развитие на страната. В основата на тази стратегия трябва да бъде формирането на модел на устойчиво развитие на икономиката на България с акцент върху възпроизводството на работната сила. Основен инструмент в тази стратегия неизбежно се очертава да бъде преодоляването на декапитализацията на националната инфраструктура чрез привличане на дългосрочни инвестиционни ресурси. **ИИ**